

13

ANNA SZEMBERG
Instytut Ekonomiki Rolnej
Warszawa

DZIERŻAWA ZIEMI W POLSCE

Analiza przemian jakie zachodziły w strukturze agrarnej gospodarstw chłopskich w ostatnich latach wykazała, że istotne znaczenie w tych procesach ma dzierżawa ziemi. To stwierdzenie stało się bodźcem do szczególniejszych badań tego zagadnienia. Podstawą opracowania jest ankieta przeprowadzona w 1962 r. Wprawdzie nie posiadamy jeszcze materiałów wynikowych z tego zakresu dla wszystkich rejonów, ale już dane z czterech rejonów, jakimi obecnie dysponujemy, można w dużym stopniu uznać za reprezentatywne dla większości rolniczych terenów kraju.

Sytuacja w zakresie dzierżawy ziemi na ziemiach dawnych została opracowana na podstawie badań przeprowadzonych w 39 wsiach i 3 470 gospodarstwach (24 wsie z rejonu środkowo-wschodniego i 15 wsi z rejonu środkowo-zachodniego), a na ziemiach odzyskanych w 19 wsiach i 2 086 gospodarstwach (14 wsi w rejonie północno-zachodnim i 5 wsi w rejonie opolskim).

Przegląd aktualnej sytuacji w zakresie dzierżawy ziemi przedstawiamy, podobnie jak to czynimy we wszystkich zagadnieniach z zakresu struktury agrarnej, odrębnie dla gospodarstw stanowiących uboczne źródło utrzymania rodziny (o obszarze mniejszym niż 2 ha)¹, a odrębnie dla pozostałych gospodarstw.

Rozmiary dzierżawy

Podstawowym wskaźnikiem ukazującym rozmiary zjawiska jest **odsetek gruntów będących w dzierżawie**. Jest to również jedyny rodzaj danych masowych z tego zakresu², a więc i jedyny punkt odniesienia dla wyników badań uzyskanych drogą ankiety. Wg danych NSP w 1960 r. było w kraju nieco ponad 1,5 mln ha gruntów użytkowanych w formie dzierżawy, co w stosunku do całej ziemi w gospodarstwach i działkach od 0,1 ha stanowi 8,9%.

Udział ziemi dzierżawionej wykazuje dość znaczne różnice w poszczególnych województwach. Najbardziej rozwinęła się dzierżawa na ziemiach zachodnich i północnych oraz w rejonie środkowo-zachodnim, na-

¹ Dla określenia tej grupy używam w tekście symbolu N.

² Dosłowna nazwa tej rubryki w materiałach NSP brzmi „grunty dzierżawione i użytkowane z innego tytułu” (poza gruntami własnymi).

tomiast najmniej ziemi dzierżawionej wykazują województwa wschodnie i południowo-wschodnie.

Procent ziemi dzierżawionej w poszczególnych województwach

Poniżej średniej krajowej		Równy lub powyżej średniej krajowej	
woj. białostockie	6,5	woj. katowickie	8,9
„ warszawskie	8,2	„ poznańskie	13,4
„ lubelskie	7,4	„ bydgoskie	10,4
„ łódzkie	8,0	„ gdańskie	11,2
„ kieleckie	6,7	„ olsztyńskie	12,9
„ krakowskie	4,7	„ koszalińskie	13,1
„ rzeszowskie	7,6	„ szczecińskie	9,4
		„ zielonogórskie	12,2
		„ opolskie	9,7

Analogiczne wskaźniki z materiałów ankietowych są wprawdzie nieco niższe, ale na ogół potwierdzają różnice w zakresie dzierżawy ziemi pomiędzy poszczególnymi rejonami.

Procent gruntów dzierżawionych w stosunku do ogółu gruntów
(badania IER)

Rejon środkowo-wschodni	6,0
Rejon środkowo-zachodni	8,2
Rejon północno-zachodni	11,1
Rejon opolski	10,3

Wskaźnik przeciętnego udziału ziemi dzierżawionej w województwie lub rejonie daje tylko najbardziej ogólną orientację w rozmiarach zjawiska. Znacznie bardziej wymowne są analogiczne dane **w odniesieniu do poszczególnych grup gospodarstw** (tab. 1).

Największy odsetek ziemi dzierżawionej występuje w grupie N. Również w tej grupie, w szczególności w rejonach ziem odzyskanych, występują największe różnice pomiędzy danymi GUS i IER. Wydaje się, że zaważył na tym dobór wsi do badań IER, które reprezentują tereny rolnicze z pominięciem wsi podmiejskich lub wokół wielkich zakładów przemysłowych, a więc nie są dostatecznie reprezentatywne dla grupy do 2 ha.

Z wyjątkiem rejonu środkowo-wschodniego, we wszystkich pozostałych odsetek ziemi dzierżawionej w gospodarstwach rolniczych jest znacznie mniejszy i spada wraz ze wzrostem obszaru gospodarstwa. Inaczej przedstawia się sytuacja w rejonie środkowo-wschodnim, w którym odsetek ziemi dzierżawionej jest bardzo zbliżony we wszystkich grupach.

Obok wskaźnika udziału ziemi dzierżawionej, o skali rozpowszechnienia zjawiska dzierżawy świadczą dane o odsetku gospodarstw dzierżawiących ziemię (tab. 2).

W obrazie gospodarstw posiadających grunty dzierżawione różnice między rejonami występują jeszcze wyraźniej. Rejon środkowo-wschodni wykazuje blisko 3-krotnie mniej gospodarstw z dzierżawą niż pozostałe rejonu. Podstawą tych różnic jest fakt, że gospodarstwa w rejonie środ-

Tabela 1

**Procent gruntów dzierżawionych w stosunku do gruntów ogółem
w poszczególnych grupach gospodarstw**

Wyszczególnienie	Rejony			
	środkowo- -wschodni	środkowo- -zachodni	opolski	północno- -zachodni
Gospodarstwa stanowiące uboczne źródło utrzymania				
dane NSP	7,9	33,4	27,6	49,4
dane IER	10,1	30,2	19,8	22,5
Gospodarstwa rolnicze razem				
dane NSP	7,6	11,1	7,9	11,4
dane IER	6,0	7,4	9,2	10,6
w tym: 2—5 ha				
dane NSP	6,9	21,6	14,5	32,7
dane IER	6,0	20,5	10,8	21,7
5—7 ha				
dane NSP	7,0	12,3	8,3	12,1
dane IER	6,0	8,1	7,7	13,1
7—10 ha				
dane NSP	7,6	9,6	4,9	5,6
dane IER	5,6	6,5	11,3	7,0
powyżej 10 ha				
dane NSP	8,4	9,6	6,4	5,1
dane IER	6,2	6,3	6,3	11,2

Tabela 2

Gospodarstwa dzierżawiące ziemię w % gospodarstw zbadanych

Wyszczególnienie	Rejony			
	środkowo- -wschodni	środkowo- -zachodni	opolski	północno- -zachodni
Gospodarstwa stanowiące uboczne źródło utrzymania	10,7	33,8	26,1	25,7
Gospodarstwa rolnicze razem	15,1	25,6	37,9	37,7
w tym: 2—5 ha	13,7	36,3	33,1	37,5
5—7 ha	15,1	25,2	36,2	25,0
7—10 ha	15,7	18,3	44,1	31,0
10—15 ha	17,5	30,4	65,4	49,7
ponad 15 ha	13,9	17,7	—	88,2

kowo-wschodnim w znacznie mniejszym stopniu mogły korzystać z gruntów PFZ, niż to miało miejsce w pozostałych rejonach. Dotyczy to zresztą nie tylko rejonu środkowo-wschodniego, ale całego terytorium ziem dawnych, z wyjątkiem rejonu środkowo-zachodniego. Niewielki rozmiar

dzierżawy wiąże się tu z brakiem zasobów wolnej ziemi. O roli dzierżawy z PFZ w poszczególnych rejonach świadczą dane tab. 3.

Tabela 3

Dzierżawa ziemi z Państwowego Funduszu Ziemi

Rejon	Procent ziemi z PFZ (cała ziemia dzierżawiona = 100)	Procent transakcji dzierżawy państwowej (wszystkie transakcje = 100)
Środkowo-wschodni	9	13
Środkowo-zachodni	53	67
Opolski	44	43
Północno-zachodni	76	88

W zakresie **różnic między rejonami** obraz dzierżawy ziemi przedstawiony w oparciu o odsetek gospodarstw posiadających grunty dzierżawione potwierdza zjawiska stwierdzone przy analizie udziału ziemi dzierżawionej. Natomiast inny obraz otrzymujemy w zakresie **różnic między poszczególnymi grupami gospodarstw**. Po pierwsze — odsetki dzierżawców ziemi wśród gospodarstw rolniczych są na ogół wyższe niż w grupie N, i po drugie — w poszczególnych grupach obszarowych gospodarstw rolniczych udział dzierżawców nie tylko nie maleje, ale nawet wykazuje tendencję rosnącą w grupach gospodarstw większych. Szczególnie wyraźnie kształtują się to na ziemiach zachodnich.

Rozwój dzierżawy ziemi w ostatnim dziesięcioleciu

Ustalając aktualny stan dzierżaw w gospodarstwach rejestrowaliśmy również rok rozpoczęcia umowy dzierżawnej. Te dane dały podstawę do stwierdzenia, być może najbardziej istotnego w tym problemie, **że od roku 1957 nastąpił bardzo szybki rozwój dzierżaw**. Ma to miejsce zarówno w rejonach, gdzie główną rolę gra dzierżawa z PFZ, jak i w tych, gdzie dzierżawa odbywa się przede wszystkim w obrębie ziemi chłopskiej.

W materiałach spisów powszechnych zjawisko to znajduje swój wyraz tylko częściowo, a mianowicie w odniesieniu do ziem zachodnich i północnych (udział ziemi dzierżawionej wzrasta z 4,4% w 1950 r. do 11,2% w 1960 r.)¹ natomiast nie potwierdza się na ziemiach dawnych. Jest to

¹ Do podanych wskaźników nasuwają się dwie uwagi:

a) W rzeczywistości udział ziemi dzierżawionej w 1950 r. był zapewne wyższy, ale nie znalazł odbicia w materiałach spisu, gdyż w dużym stopniu była to tzw. uprawa bezumowna, czyli inaczej mówiąc nielegalna uprawa wolnej ziemi. W związku z tym różnica między 1950 a 1960 r, jeśli przyjąć stan faktyczny, a nieprawnie zalegalizowany, jest mniejsza.

b) Natomiast ogólny stan dzierżawy ziemi na 1960 r. wydaje się być zaniżony (w szczególności odnośnie woj. koszalińskiego, szczecińskiego i olsztyńskiego), gdyż w dalszym ciągu, mimo ujawnienia i zalegalizowania szeregu transakcji, istnieje tam jeszcze nielegalna uprawa ziemi.

o tyle zrozumiałe, że dzierżawy na ziemiach dawnych obejmują przede wszystkim ziemię chłopską, w największej części są załatwiane w formie umów rodzinno-sąsiedzkich i nie znajdują swojego oficjalnego wyrazu. Stąd duże luki w tym zakresie w materiałach spisowych.

Inne, znamienne zjawisko w zakresie dzierżawy to fakt, że liczba transakcji dzierżawnych rośnie równoległe ze wzrostem ilości ziemi dzierżawionej. Oznacza to, że nie mamy do czynienia ani z procesem koncentracji coraz większej ilości ziemi dzierżawionej w ręku coraz mniejszej ilości gospodarzy, ani z procesem odwrotnym, tzn. rozwojem dzierżaw coraz mniejszych obszarowo i rozbitych na coraz większą liczbę dzierżawców. Wydaje się, że po pierwsze — jest to istotny, zewnętrzny wyraz swoistego charakteru dzierżawy ziemi w naszych warunkach, a po drugie wpływ dzierżawy ziemi na strukturę agrarną nie jest jednokierunkowy. Z jednej strony wprawdzie tworzą się na gruncie dzierżawy gospodarstwa zupełnie drobne, ale z drugiej strony struktura obszarowa gospodarstw rolniczych ulega poprawie w wyniku dzierżawy. Jak się zresztą dalej przekonamy ten wpływ dzierżawy jest wyraźnie przeważający.

Nieco bliższych danych o charakterze dzierżawy ziemi i również o motywach znacznego rozwoju dzierżaw w ostatnich latach dostarcza nam analiza samej grupy dzierżawców.

Dzierżawcy ziemi

Wśród dzierżawców ziemi trzeba wyodrębnić 2 grupy (tab. 4). Pierwszą stanowią rodziny zajmujące się gospodarstwem tylko ubocznie. Ziemię dzierżawią w niewielkich rozmiarach (od 0,6 do 0,9 ha) dla celów własnego zaopatrzenia. Stosunkowo najliczniej występują tu wypadki gospodarowania wyłącznie na ziemi dzierżawionej (np. w rejonie środkowo-zachodnim co 4 gospodarstwo), a i w pozostałych ziemia dzierżawiona stanowi bardzo znaczny odsetek. Natomiast w całej ziemi dzierżawionej partycypują one w niedużym procencie (8,5% w 4 rejonach łącznie) chociaż wśród gospodarstw dzierżawiących stanowią blisko 24% (dla 4 rejonów łącznie)¹.

Odrębną grupę stanowią dzierżawcy-rolnicy. Jest to wśród dzierżawców grupa najliczniejsza (62—96%). Koncentrują oni w swoich rękach olbrzymią większość ziemi dzierżawionej (80—97%). Przeciętne rozmiary ziemi dzierżawionej są tu 3—4-krotnie większe niż w grupie N. Odsetek gospodarstw posiadających grunt tylko dzierżawiony jest tu znikomy. Zatem podstawowa rola dzierżawy w tej grupie sprowadza się do uzupełnienia gospodarstw.

Najliczniej wśród dzierżawców-rolników jest reprezentowana grupa gospodarstw najmniejszych (2—5 ha). Odsetek dzierżawców jest tu na ogół wyższy lub równy udziałowi tej grupy w strukturze rejonu. Wyraźniej ta prawidłowość występuje na ziemiach dawnych, mniej wyraźnie na terenach ziem odzyskanych. Natomiast najwięcej ziemi dzierżawionej koncentrują w swym ręku typowe gospodarstwa średniorolne (7—15 ha), od 47% w rejonie opolskim do 63% w rejonie północno-zachodnim.

¹ Dane NSP dla całego kraju wykazują, że ziemia dzierżawiona przez gospodarstwa do 2 ha stanowi 11,5% w stosunku do całej ziemi dzierżawionej.

Tabela 4

Dzierżawa ziemi w gospodarstwach rolniczych i nierolniczych

Wyszczególnienie	Rejony							
	środkowo-wschodni		środkowo-zachodni		opolski		północno-zachodni	
	rolnicze	nierolnicze	rolnicze	nierolnicze	rolnicze	nierolnicze	rolnicze	nierolnicze
	gospodarstwa							
	rolnicze	nierolnicze	rolnicze	nierolnicze	rolnicze	nierolnicze	rolnicze	nierolnicze
Struktura dzierżawców w % gospodarstw pochodzących wyłącznie z dzierżawy	9,9	90,1	37,9	62,1	36,2	63,8	17,6	82,4
Struktura ziemi dzierżawionej w % Przeciętny obszar ziemi dzierżawionej ha	34,3	5,3	74,5	10,1	38,7	4,5	67,4	13,9
% ziemi dzierżawionej do ogółu gruntów w gospodarstwach z dzierżawą	3,2	96,8	13,0	87,0	19,6	80,5	7,6	92,4
	0,9	2,9	0,7	2,9	0,6	1,4	0,9	2,2
	69,7	37,8	84,2	32,5	62,5	23,3	76,1	26,0

Wśród czynników, które wpłynęły na znaczny wzrost dzierżawy ziemi, na pierwszym miejscu należałoby wymienić żywsze zainteresowanie produkcją rolną jako rezultat oddziaływania nowej polityki agrarnej. Jednocześnie powstały większe niż dotychczas możliwości dzierżawy ziemi.

Nowa polityka rolna otworzyła przed rolnikami szerokie możliwości dzierżawy wolnej ziemi państwowej, upraszczając procedurę z tym związaną i stwarzając znacznie korzystniejsze niż dotychczas warunki dla dzierżawców. Również w obrębie ziemi chłopskiej rozszerzyły się możliwości dzierżawy, na skutek ukazania się ustawy o wolnym obrocie całą ziemią, a i sama ilość chłopskiej ziemi dla celów dzierżawy znacznie się zwiększyła w rezultacie działania takich czynników, jak wychodźstwo całych rodzin, przekształcanie się części gospodarstw w działki, starzenie się rodzin, z których wyszły dzieci, oraz tendencje do oddzierżawy części ziemi u niektórych posiadaczy gospodarstw największych.

Dzierżawa ziemi dała możliwość wielu rolnikom, w sposób stosunkowo łatwy, nieobciążający gospodarstwa i elastyczny, dopasować rozmiary użytkowanego obszaru do aktualnie w danym gospodarstwie istniejących sił i środków. Z dzierżawy ziemi skorzystali przede wszystkim ci rolnicy, którzy wiążąc swoją przyszłość z rolnictwem odczuwali trwały niedostatek ziemi. Skorzystali z niej również, ci u których w omawianym okresie powstały warunki zezwalające na uprawę większej ilości ziemi. Może to być zjawiskiem przejściowym (jak długo dorastające dzieci pomagają w gospodarstwie), ale może być też wstępnym krokiem do trwałego zwiększenia rozmiarów gospodarstwa, co wyraziłoby się w przyszłości w zakupie ziemi dotąd dzierżawionej.

Dotychczas wszystkie dzierżawy, tzn. zarówno prywatne jak i państwowe, rozpatrywaliśmy łącznie. Jeżeli z dzierżawą ziemi od Państwa sprawa jest na ogół jasna, to dzierżawa ziemi chłopskiej wymaga nieco szczegółowszej analizy dla uwypuklenia jej roli w procesach zachodzących w łonie gospodarstw chłopskich.

Dzierżawa ziemi chłopskiej

Chłopska ziemia dodzierżawiana pochodzi z kilku źródeł. Jedną grupę oddzierżawców stanowią **rodziny, które ze wsi wyszły**. Ich udział wśród oddzierżawców jest duży, gdzieniegdzie nawet przeważający: w rejonach środkowo-wschodnim i północno-zachodnim grupa ta dochodzi do 51—56%, w rejonie środkowo-zachodnim — 26%, a w opolskim, gdzie jak wiadomo pełne wychodźstwo zarówno ze względu na miejscowy rynek pracy, jak i autochtoniczny typ ludności, jest niewielkie — tylko 19%. Rozwój tego rodzaju dzierżawy jest naturalnym rezultatem migracji ze wsi i mimo, że ta ziemia jest użytkowana w formie dzierżawy, można uznać, że mamy do czynienia, z procesem trwałego przemieszczania się ziemi od tych, którzy odeszli z rolnictwa, do tych którzy w nim pozostali. Świadczy o tym m. in. fakt, że wiele z tych transakcji nie ma ściśle określonego terminu trwania. Nie ma podstaw aby przypuszczać, że dzierżawa ziemi przez wychodźców jest wyrazem ich poczucia tymczasowości w zawodzie pozarolniczym. Wiadomo, że znacznie łatwiej jest ziemię wydzierżawić niż sprzedać i to najprawdopodobniej decyduje o rozpowszechnieniu dzierżawy wśród wychodźców (szacunkowo co 4 rodzina wychodząca

ze wsi). Wychodźcy ze wsi są na ogół wśród oddzierżawców grupą najmniej wymagającą, jeśli idzie o warunki dzierżawy. Najczęściej dzierżawią oni za czynsz pieniężny (300—600 zł za 1 ha) lub naturalia (1—2,5 q zboża za 1 ha), poza oczywiście obowiązkami w stosunku do Państwa. Grupą wychodźców nieco bardziej wymagającą są osadnicy-rolnicy na ziemiach odzyskanych. W tej grupie czynsz, w zasadzie w formie pieniężnej, przekracza nierzadko równowartość 4 q zboża z 1 ha. Czynsz dzierżawny należny wychodźcom, ale przekazywany rodzinie pozostałej na wsi, przebiera czasem formę np. zaopatrzenia starych rodziców lub rozeństwa znajdującego się w szczególnie złych warunkach (np. siostra wdowa z dziećmi).

Wychodźcy ze wsi na terenach osadniczych najczęściej nie pobierają żadnego czynszu dzierżawnego. Opłatę za dzierżawę stanowi jednorazowe odstępe oraz bieżące i zaległe zobowiązania w stosunku do Państwa. W zaległych zobowiązaniach dominują spłaty za ziemię otrzymaną na zasadach osadnictwa.

Drugą grupę oddzierżawców (5—15%) stanowią **rodziny które aktualnie ziemi nie posiadają, ale we wsi zamieszkują**. Całą swą ziemię oddzierżawiają. Najczęściej są to rodziny lub osoby samotne dwojakiego rodzaju: albo stale zatrudnieni robotnicy (pracownicy) różnych dziedzin gospodarki narodowej, których ze wsią łączy właściwie tylko miejsce zamieszkania, albo osoby starsze, bezdzietne, samotne, o niepełnej zdolności do pracy — nie pracujący, lub zatrudnieni dorywczo. Jeżeli w pierwszej grupie opłata za dzierżawę ziemi jest z reguły realizowana w zbożu, to w drugiej grupie obok czynszu pieniężnego występują dość swoiste warunki dzierżawy, jak utrzymanie do końca życia (dożywocie, alimenty), mieszkanie, utrzymanie krowy, trzody chlewnej, lub ściśle wyliczone niewielkie ilości różnego rodzaju artykułów konsumpcyjnych, jak mleko, mięso, mąka, kartofle, wełna itp.

Trzecią grupę oddzierżawców (40—70%) stanowią **rodziny posiadające gospodarstwa rolne**. W tej grupie występuje szeroki wachlarz zarówno motywów dzierżawy, jak i jej warunków. Ponieważ rolnicy-oddzierżawcy, pochodzą zarówno ze wsi badanych, jak i z sąsiednich, charakterystykę ich opieramy tylko na tej części, która pochodzi ze wsi badanych.

O szczególnym charakterze oddzierżawy ziemi świadczy fakt, że oddzierżawcy ziemi w znacznym procencie pochodzą z grupy N. Zwraca uwagę poważny odsetek oddzierżawców z tej grupy w rejonie opolskim (45,3%) i środkowo-zachodnim (31,5%). Oczywiście, że w ogólnej ilości ziemi oddzierżawionej odsetek tych dzierżaw stanowi bardzo znikomą pozycję, ale z punktu widzenia selekcji przebiegającej wśród ludności wsi, obserwacja jest interesująca. Postępujące „odrolniczenie” tej grupy idzie w parze z pozbywaniem się części ziemi.

W strukturze oddzierżawców w grupie gospodarstw rolniczych obraz zmienia się w poszczególnych rejonach: w środkowo-wschodnim i opolskim dominuje grupa 2—5 ha (odpowiednio 44,3 i 31,8%), w rejonie północno-zachodnim na czoło wysuwa się grupa 7—10 ha (ca 40%), a w rejonie środkowo-zachodnim grupa 7—15 ha (ca 48%).

Jeśli natomiast rozpatrywać oddzierżawców w stosunku do liczebności całej poszczególnej grupy gospodarstw, to szczególną sytuację wykazują tylko 2 grupy: grupa powyżej 10 ha w opolskim (co 3 gospodarstwo od-

dzierżawia ziemię) i grupa powyżej 15 ha w rejonie środkowo-zachodnim (co 6 gospodarstwo wydzierżawia ziemię). W innych rejonach odsetek oddzierżawców w grupach największych nie odbiega wiele od tegoż wskaźnika w grupach mało- czy średniorolnych.

Są dwa główne motywy oddzierżawy ziemi w grupie gospodarstw rolniczych. Jeden — to odchodzenie od rolnictwa jako zawodu głównego i idąca za tym tendencja do przekształcenia gospodarstwa w działkę w drodze zmniejszenia obszaru; i drugi — to niemożność obrobienia gospodarstwa wskutek braku siły roboczej. W pierwszym wypadku czynsz dzierżawny z reguły przybiera formę naturalistów (najczęściej zboże i ziemniaki). Natomiast brak siły roboczej jako motyw dzierżawy ziemi powoduje rozwijanie się dzierżawy ziemi za odrobek, przy czym skala i formy odrobku są bardzo zróżnicowane. Spotyka się tu odrobek pieszy (od 4—40 dni za 1 ha rocznie), odrobek końmi, odrobek liczony w dniach lub w ilości ziemi, jaka ma zostać obrobiona wzamian za dzierżawę ziemi.

Szczególnie w grupie małorolnej zwraca uwagę duże rozpowszechnienie dzierżawy ziemi za obróbkę pozostałej części gospodarstwa np. oddzierżawa 1 ha ziemi za obróbkę pozostałych 2,0 ha.

Obok tych form dzierżawy, mamy do czynienia, wprawdzie w niewielkim zakresie, z dzierżawą przypominającą charakterem dzierżawę kapitalistyczną. Chodzi o oddzierżawę ziemi w drobnych działkach (4—8 kawałków). Wypadki takie spotykaliśmy w rejonach opolskim i środkowo-zachodnim. W ten sposób oddzierżawiają ziemię tylko największe gospodarstwa. Czynsz dzierżawny stanowi tu bądź odrobek, bądź pieniądze.

Na podstawie dotychczasowych obserwacji można twierdzić, że w przepływach ziemi od rodzin całkowicie lub częściowo odchodzących z rolnictwa od rodzin zacieśniających swoje związki z rolnictwem, a więc w dążeniu do poprawy struktury agrarnej gospodarstw rolniczych, dzierżawa ziemi odgrywa ważną i pozytywną rolę. Można przypuszczać, że w przyszłości znaczenie jej jeszcze wzrośnie.

Jednocześnie wydaje się, że rozmiary dzierżawy ziemi w Polsce, choć znacznie zwiększone w wyniku przemian lat ostatnich, nie są tak duże, aby ujemne cechy gospodarki systemem dzierżawnym mogły w istotny sposób odbić się na chłopskiej gospodarce rolnej.

АННА ШЕМБЕРГ

Институт Экономики Сельского Хозяйства
В а р ш а в а

АРЕНДА ЗЕМЛИ В ПОЛЬШЕ

Содержание

На основе анкетных исследований в 1962 г. (58 деревень и 5556 хозяйств) автор дает обзор актуального положения в области аренды земли в Польше, сравнивая одновременно итоги анкетных исследований с итогами всеобщей переписи населения в 1960 г. В Польше имеются в настоящее время два вида аренды: у частных

владельцев земли и у государства. Всего процент арендованной земли составляет — 8,9, при чем наибольшее развитие аренда получила на западных и северных землях, где имелся в исследуемый период еще известный резерв свободной государственной земли. Наивысший процент арендованной земли имеет место в самых мелких хозяйствах, которые являются как правило придаточным источником доходов семьи. Между тем больше всех как арендаторов так и арендованной земли сосредоточено в группах хозяйств имеющих типично сельскохозяйственное направление. Это свидетельствует о большом значении аренды земли в стремлении хозяйств к более полному развитию сельскохозяйственного производства.

Что касается динамики явления автор констатирует, что с 1957 г. имело место очень быстрое развитие аренды, как в рамках государственной так и крестьянской земли. Этот второй вид автор анализирует подробно как со стороны арендаторов так и сдающих в аренду.

ANNA SZEMBERG

Institute of Agricultural Economics
Warsaw

LAND LEASE IN POLAND

Summary

Basing on public enquiries of 1962 (58 villages and 5556 farms) the author presents a review of the present situation in land lease in Poland confronting at the same time the results of the above mentioned enquiries with the issues of the universal national census of 1960 concerning this matter. They are at present two kinds of land lease in Poland: taken from private proprietors and from the State. The whole share of land which is rented out amounts 8.9 per cent, the land lease being the most developed in western and northern regions where still existed a reserve of the unutilized State owned lands, in the period examined.

The largest percentage of the land rented out takes place in the smallest farms which constitute, as a rule, but an additional source of living for their owners' families, whereas the largest number both of landtenants and land being under tenure concentrates in the groups of typical farms. This points at the important role of land renting in the endeavours of farmers toward acquiring larger areas.

Concerning the dynamics of the phenomenon essential is the author's statement that since 1957 an active development in land renting has taken place, as well in lands belonging to the State as in those of peasants. The latter kind of renting is analysed in detail by the author from the point of landholders and landtenants as well.